

de kennis van de kunst te Utrecht zeer belangrijk zijn. Veel daarvan is nog nooit getoond en kan ook niet in de beperkte ruimte van het museumgebouw aan bod komen.

„Moeten kunstschaten uit kerkgebouwen niet weer zo snel mogelijk op hun eigenlijke plaats worden aangebracht?“. In dit zeer bijzondere en concrete geval van de Nicolaïkerk kan deze vraag van Ds. Van der Werf²⁾ met ja worden beantwoord, omdat bij het opstellen aan de museale eisen betreffende conservering, klimaatbeheersing en beveiliging kan voldaan worden.

Het ligt voor de hand dat, naast de stukken die afkomstig zijn uit de Nicolaï zelf, ook voorwerpen uit de andere Utrechtse kerken worden geëxposeerd. Op deze wijze zal het mogelijk zijn, in zoverre het museum over materiaal beschikt, een overzicht te geven over de middeleeuwse kerkelijke gebouwen van Utrecht, en tevens hun bestaan en geschiedenis bondig toe te lichten met teksten en fotografisch materiaal.

Om redenen van technische en financiële aard moet het museaal medegebruik in verschillende fasen worden gerealiseerd. Vorig jaar werd een begin gemaakt, in de eerste westelijke travee van het schip, met het aanbrengen van o.a. de romaanse zuilen uit de Paulusabdij, drie grafstenen uit de Nicolaï, het romaanse reliëf met Johannes de Doper uit de Janskerk, en het opstellen van tien vitrines waarin kleinere bouwfragmenten en sculpturen van o.a. de Dom, de Salvator,

de Nicolaï, de Janskerk, geëxposeerd zijn. Voor dit jaar is voorzien een aantal sculptuurfragmenten van het verdwenen Cisterciënserklooster „Mariëndaal“³⁾ in de kerk toe te voegen, en de reeds aanwezige stukken van de Domkerk uit te breiden⁴⁾.

In de loop der volgende jaren hopen wij geleidelijk het meervoudig gebruik van de kerk meer en meer te beklemtonen, tot profijt van de kerk, van het museum, en vooral van de bezoekers.

Utrecht

drs. H. J. de Smedt,
conservator beeldhouwkunst
van het Centraal Museum

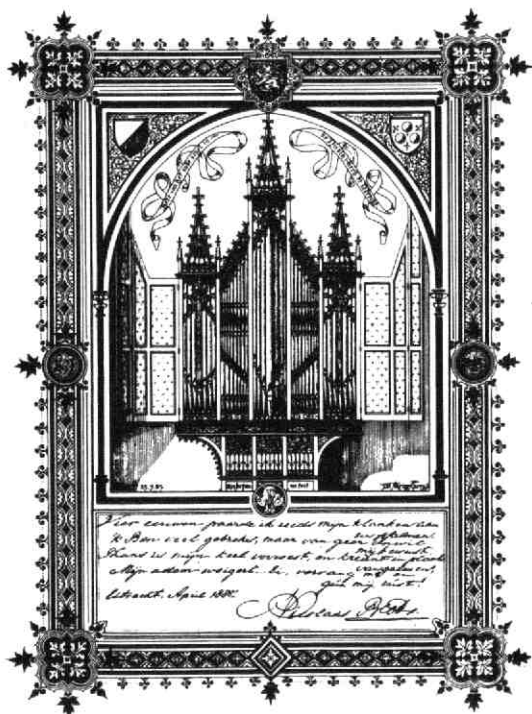
- 1) De metingen van de klimatologische omstandigheden in de kerk, over een langere termijn, zullen bepalen of metertijd ook houten voorwerpen kunnen worden geëxposeerd.
- 2) De functie van de oude binnenstadkerken, in *Symposium over restauratie en functie van middeleeuwse kerken, Utrecht, 1978*, p. 69.
- 3) Gesticht 1425; definitief afgebroken in 1586; opgravingen in 1956-57 o.l.v. Ir. C. L. Temminck Groll.
- 4) Gaarne betuig ik hier mijn hartelijke dank aan allen, die met raad en daad aan de verwezenlijking van het project meewerken, en in het bijzonder aan Ir. T. van Hoogevest, Th. Haakma Wagenaar, Willy Bles, Paulus Reinhard, het Bouwbureau met de heren De Vaal Sr. en Jr., en C. van Dijk van de Gemeentelijke Fotodienst.

EEN ANTI-CHRONOLOGISCH EXPOSÉ OVER DE ORGELS VAN DE NICOLAÏKERK

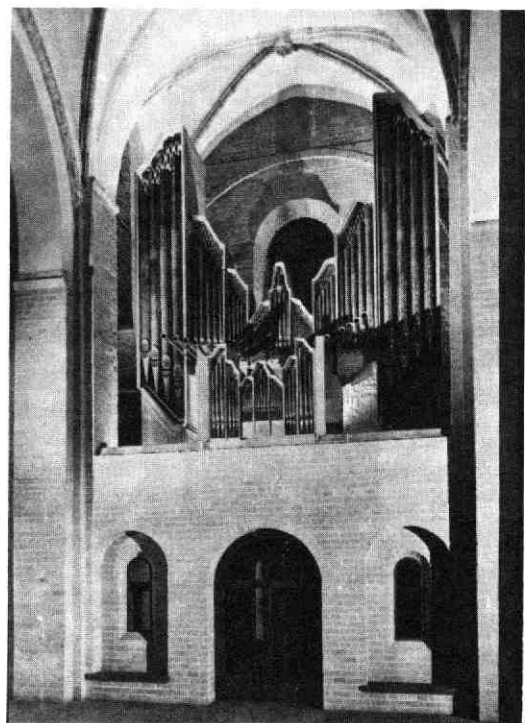
Het orgel aan de westzijde van het schip is een meesterwerk van moderne orgelbouwkunst, in 1956 vervaardigd door de bekende firma Marcussen & Son te Aabenraa in Denemarken. De toenmalige organist van de Nicolaïkerk, Lambert Ern , vurig pleiter voor de herleving van de ambachtelijke orgelbouw, overleden in 1971 - een plaquette bij de toegang tot het instrument houdt de herinnering aan hem levend - heeft de voldoening gesmaakt, dat als gevolg van zijn bemoeienissen een orgel van bijzondere allure in zijn eigen kerk tot stand kwam. Weliswaar leefde er onder een aantal Nederlandse orgelbouwers in de vijftiger jaren de krachtige drang om de orgelbouw uit de voor- en na-oorlogse middelmatigheid te verheffen, maar de afstand tussen 1979 en 1956 is zeker groot genoeg om volmondig te erkennen, dat de Deense orgelmakerij, vrijwel niet door de oorlog belemmerd en door de geniale Sybrand Zachariassen, leider der firma Marcussen, bezield, toen een aanzienlijke voor­sprong op de Nederlandse orgelfactuur had. De hoge kwaliteit van de klank (nog imposanter geworden

door de veel betere acoustiek van het kerkgebouw als gevolg van de recente restauratie) en van de technische aanleg hebben de Nederlandse orgelbouw sterk gestimuleerd en in niet geringe mate bijgedragen tot het thans alom erkende hoge niveau van onze orgel­bouw.

Alle andere Hervormde kerken in Utrechts binnenstad bezitten waardevolle instrumenten uit vroeger eeuwen: de Dom uit het jaar 1831 met daarin nog veel kostbaar pijp­materiaal uit de 16e eeuw, de Jacobikerk uit 1742 en 1823, eveneens met veel nog aanzienlijk oudere fragmenten in het meubel en zijn pijpwerk, de Janskerk uit 1862 en de Buurkerk uit 1882. Het ligt dus voor de hand, dat ook de Nicolaïkerk een rijk orgelverleden kent. De Utrechtse orgelmaker Johan Frederik Witte vervaardigde de voorganger van het tegenwoordige orgel in 1885; thans bevindt het zich in gewijzigde vorm en met een wat gemoderniseerde klank in de Hervormde kerk te Maasland. Men heeft dit instrument in 1957 naar zijn

Het orgel in de St. Nicolaaskerk, 1883. Autografie van W. Mengelberg, 1885. G.A.U. Top. Atlas Jc. 4.10.

Het Marcussenorgel vanuit het oosten, 1957. Foto: L. H. Hofland. G.A.U. Top. Atlas Jc. 4.15.

nieuwe bestemming verkocht, omdat het volstrekt niet paste in de gerestaureerde westbouw van de Nicolaïkerk.

Verder terugblikkend in de orgelgeschiedenis van de kerk stuit men op de buitengewone levensduur van het vóór 1885 aanwezige instrument, *dat nog steeds bestaat*, zij het, dat het zich helaas niet in deze stad bevindt. Het ontstond in eerste aanleg in 1479 als een der laatste werken van de uit Hoorn afkomstige, te Utrecht gevestigde mr. Peter Gerritsz; bewaard zijn het z.g. *blokwerk*, d.w.z. een windlade zonder registerdeling en zelfs nog een aantal daarbij behorende pijpen, nu 5 eeuwen oud, een uitbreiding in 1547 door Cornelis Gerritsz met een *bovenwerk*, gebouwd als *springlade* met een vrij groot aantal pijpen; dan volgt het *rugpositief* uit de 2e helft van de 16e eeuw, voorzien van een *sleeplade*, waarvan het eveneens voor een deel behouden pijpwerk over twee verdiepingen is verdeeld en tenslotte is er nog het van omstreeks 1600 daterende pedaal. De exceptionele betekenis van dit instrument ligt, behalve in zijn bijna niet geëvenaarde leeftijd, vooral in de variëteit van zijn windladen en zijn pijpwerk.

Toen dit instrument in 1885 uit de Nicolaïkerk werd verwijderd - Nicolaas Beets wijdde er toen enige versregels aan - is het in het Rijksmuseum te Amster-

dam terecht gekomen. Daar had men vooral belangstelling voor het zeldzame orgelmeubel - deels gotisch, deels renaissance - doch eigenlijk niet voor het instrument zelf. Toen het Rijk zijn verplichting moest nakomen de in de oorlog zwaar gehavende Abdijkerk en de Koorkerk te Middelburg - beide behorend tot het vroegere abdijcomplex en rijkseigendom - van orgels te voorzien, stelde het uit de „voorraad” van het Rijksmuseum een grote, 17e eeuwse orgelkast (afkomstig uit de Oude Lutherse Kerk aan het Spui te Amsterdam) ter beschikking voor de inrichting van de Abdijkerk. Het 15e en 16e eeuwse orgelmeubel uit de Utrechtse Nicolaïkerk vond toen zijn weg naar de Koorkerk, waar het nu, nog steeds rijksbezit, ondanks een al te rigoureuze restauratie, veler bewondering wekt. De gespaarde delen van het eigenlijke instrument bevinden zich in een brandvrije rijksopslagplaats: de Middelburgers begeerden het zeer archaische instrument, met zijn naar veler mening te beperkte muzikale mogelijkheden, allerminst.

Het wachten is op een oplossing, waarbij de uiteraard bij elkaar behorende delen, n.l. meubel en instrument, weer tot een schitterende eenheid worden samengevoegd. Dat is het grote probleem; een goede bestemming zal niet moeilijk te vinden zijn!

Utrecht

Dr. M. A. Vente